

Çok Medeniyetli Toplum ve Dünyaya Doğru

Açık Medeniyet

RECEP ŞENTÜRK

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2020

Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 811

İnceleme-Araştırma Dizisi: 319

ISBN: 978-605-326-012-7

6. baskı, İstanbul, 2020

Oruçreis mahallesi, Tekstilkent caddesi
Koza Plaza B Blok No:12 Kat: 15/151 Esenler / İstanbul

Telefon: (212) 5207210

Faks: (212) 5115791

www.iz.com.tr

E-Posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Hamdi Akyol

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (sertifika no: 45760)

RECEP ŞENTÜRK

Çok Medeniyetli Toplum ve
Dünyaya Doğru

Açık Medeniyet

iz

RECEP ŐENTÖRK; 1964 ankırı doğumlu. Lisans eğitimini Marmara Őniversitesi İlahiyat Fakóltesi'nde (1986) tamamladıktan sonra, İstanbul Őniversitesi Edebiyat Fakóltesi Sosyoloji bölümünde master yaptı (1988) ve aynı bölümde asistan olarak çalıştı (1988-1989). Doktorasını Amerika'da Columbia Őniversitesi, Sosyoloji bölümünde tamamladı (1998). Atlanta'da Emory Őniversitesi Hukuk Fakóltesinde misafir araştırmacı olarak insan hakları konusunda çalışmalar yaptı (2002-2003). 2005 yılında British Academy'nin davetlisi olarak Oxford Brookes Őniversitesi Sosyal Bilimler ve Hukuk Fakóltesinde insan hakları konusundaki çalışmalarını yürüttü ve aynı konuda İngiltere'nin çeşitli üniversitelerinde konferanslar verdi. Halen İbn Haldun Őniversitesi rektörü olarak görev yapmaktadır.

Eserleri: *Malcolm X* (İstanbul 2006), *Malcolm X: es-Sıra az-Zâtiyye* (Arapça) (Őam, 2006), *Narrative Social Structure: Hadith Transmission Network 610-1505* (California: Stanford U.P. 2005) Bu eserin Türkçesi: *Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağı 610-1505* (2004), *Yeni Din Sosyolojileri* (2004), *Modernleşme ve Toplumbilim* (1996), *İnsan Hakları ve İslâm* (2007), *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi* (2008), *Açık Medeniyet* (2010).

İçindekiler

Önsöz.....	11
Giriş.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İç İçe Geçen Medeniyetlerin Fikrî ve Sosyal Kuşatıcılık Sorunu

Açık ve Kapalı Medeniyetler.....	26
Tarihte Açık Medeniyet Deneyimleri.....	28
1. Asr-ı Saadet: Medine Vesikası ve Veda Hutbesi.....	31
2. Emeviler ve Abbasiler: Antik Medeniyetlerin Mirasının Himayesi.....	32
3. Endülüs: İbrahimiyyet Temelinde Açık Medeniyet.....	33
4. Hindistan: Âdemiyet Temelinde Açık Toplum.....	34
5. Osmanlı: Açık Medeniyet Modelinin Kurumsallaşması ve Modernizasyonu.....	35
Çok Medeniyetlilik Problemi Karşısında Batı.....	37
Günümüzde Mesafenin Ölümü ve İç İçe Geçen Medeniyetler.....	38
Yeniden Açık Medeniyet: Bir Tercih Değil Zorunluluk.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

**Açık Medeniyetin Fikrî İçselleştirme
Aracı Olarak Açık Bilim**

Dil, Toplum ve Doğanın Çok Katmanlılığı.....	55
Kavramsal Temeller.....	65
Kapalı Bilimden Açık Bilime.....	74
Yeniden Çok Katmanlı Bir Dünya Görüşü ve Söyleme.....	77
Tek Katmanlı Bilgiden Çok Katmanlı Bilgiye.....	80
Tek Katmanlı Yöntemden Çok Katmanlı Yönteme.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**Açık Beşeri Bilimler: Çok Katmanlı
Dil ve Söylem Anlayışı**

Dil ve Söyleme İlişkisel Yaklaşım.....	89
'Amel: Sözde Nedensel İlişkilerin Çok Katmanlı Yapısı.....	92
<i>İsnad</i> : Sözde Anlam İlişkilerinin Çok Katmanlı Yapısı.....	98
Nedensel ve Yorumsal Yapılar Arasındaki İlişki.....	102
Sosyal ve Zihni Bağlam: <i>el-Hâl</i>	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**Açık Amel Bilimleri: Çok Katmanlı
Davranış ve İlişki Anlayışı**

İslam Medeniyetinde Amel İlimleri.....	108
Fıkıhta Özcü ve İlişkisel Görüşler Arasında Rekabet.....	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

Açık Doğa Bilimleri: Çok Katmanlı Tabiat Anlayışı

Anlambilim: Delalet Bilimi.....	128
Söz (Ayet) Olarak Kainat.....	133
Çok Katmanlı Söylem Yapısında Paralel Dünyalar.....	140

ALTINCI BÖLÜM

**Açık Medeniyetin Sosyal İçselleştirme
Aracı Olarak Fıkıh**

Fıkıhı Yeniden Keşfetmek.....	148
-------------------------------	-----

Fıkha göre İnsan.....	150
Fıkha Göre Amel (Davranış).....	155
Fıkıhın Dalları.....	156
Fıkıh ve İslam Hukuku.....	158
Açık Hukuk.....	160
Fıkıh'ta Analiz Seviyeleri: Fertler ve Gruplar.....	162
a. Mikro-Fıkıh veya Fertlerin Amellerinin İncelenmesi.....	163
b. Makro-Fıkıh veya Grupların Amellerinin İncelenmesi.....	163
Fıkıhta Zanni Bilgi, Rölativizm ve İhtilaf.....	164
Hüküm ve Fetva: İlim ve Hikmet.....	165
Azimet ve Ruhsat Arasında Fıkıh.....	167
Fıkıhın Gayesi Medeniyeti Korumaktır.....	168

YEDİNCİ BÖLÜM

**Çok Medeniyetli Toplum ve Dünyayı
Anlama Aracı Olarak İbn Haldun**

İbn Haldun'un Medeniyetler Sosyolojisi ve Makro-Fıkıh.....	172
Umran İlmi ve Medeniyetin Avârız-ı Zâtiyyesi.....	180
Medeniyet, Güç ve Çatışma: Gücün Doğası Hegemonyayı Gerektirir.....	184
Çok Medeniyetlilik Problemi.....	185
Medeniyetler Arası İlişkiler.....	191
İbn Haldun Paradoksu.....	194

SEKİZİNCİ BÖLÜM

**Kapalı Medeniyetin Ötekileştirme Aracı
Olarak Oryantalizm ve Sosyal Teori**

Ötekine Karşı Bir Tutum Olarak Oryantalizm.....	201
Sosyal Teoride Öteki Problemi: İleri ve Geri Toplumlar.....	202
Oryantalist Olmayan Batılı Sosyal Bilimciler.....	209
Doğu'da ve Batı'da Oryantalist Toplum Bilimciler.....	212
Batı Dışı Toplumları Ötekileştiren Sosyal Teoriyi ve Oryantalizmi Reddedenler.....	213
Cemil Meriç: Kendimize Dönüş Yolunda Batı Sosyolojisi Engelini Aşmak.....	214
Batı Sosyolojisini Red Geleneği.....	217
Batı'da Sosyoloji: Yeni Teoloji.....	218

Bizde Sosyoloji: Nesilleri Uyutmak İçin Kullanılan Sahte İlim.....	224
Çözüm: Kendimize Dönmek İbn Haldun'a Dönmektir.....	228
Aliya İzzetbegoviç: Doğu ve Batı Arasında İslam.....	232

DOKUZUNCU BÖLÜM

Yeniden Açık Medeniyet Dönemecinde

Fıkıhın Yöntem Sorunu

Fıkıhta Çok Katmanlı Düşünce ve Söylem.....	243
1. Çok Katmanlı Varlık Düzeni: Merâtibu'l-vucûd (Multiplex existence).....	244
2. Çok Katmanlı Bilgi Düzeni: Merâtibu'l-'ulûm (Multiplex knowledge).....	244
3. Çok Katmanlı Yöntem Düzeni: Merâtibu'l-usûl (Multiplex methodology).....	245
4. Çok Katmanlı Anlam Düzeni: Merâtibu'l-meânî (Multiplex meaning).....	246
5. Çok Katmanlı Değerler Düzeni: Merâtibu'l-ahkâm (Multiplex norms).....	246
6. Çok Katmanlı Hakikat Düzeni: Merâtibu'l-hakâik (Multiplex truth).....	247
7. Çok katmanlı manevi eğitim düzeni: Merâtibü's-sülûk.....	247
Çok Katmanlı Düşünce ve Medeniyet.....	249
Usul-i Fıkıh'a Karşı Tarihselcilik ve Selefiyecilik.....	252
Kuran ve Tefsir Alanında Tarihselcilik: Usul-i Fıkıh ve Usul-i Tefsir Yerine Tarihselcilik.....	254
Hadis Alanında Tarihselcilik: Usul-i Fıkıh ve Usul-i Hadis Yerine Tarihselcilik.....	256
Kelam Alanında Tarihselcilik: Usul'ud-Din Yerine Tarihselcilik.....	256
İslam Hukuku Alanında Tarihselcilik: Usul-i Fıkıh Yerine Tarihselcilik.....	257
Niçin Fıkıh'ın Çok Katmanlı Sosyal Düşünce Sistemini Kabul Etmeliyiz?.....	258
1. Çok Katmanlı Düşünce Toplumu Daha İyi Anlamamıza Yardımcı Olacak Bir Araçtır.....	258
2. Çok Katmanlı Düşünce, Fikir Ayrılıklarının Çatışmaya Dönüşmesini Önleyecek Bir Araçtır.....	259
Açık Medeniyete Gidişte Fıkıhın Rolü Ne Olacaktır?.....	262

**Açık Medeniyet Dönemecinde Beşeriyet
ve İslam Tecrübesi**

Bibliyografya.....	273
İndeks.....	277

Önsöz

Bir Avrupa veya Asya ülkesine seyahatimden önce, o zamanlar ilkokula yeni başlamış olan kızıma sordum: “Kızım oradan bir şey istiyor musun?” Kızım cevap verdi: “Baba fark etmiyor, nereye gidersen git, getirdiklerin Çin’de üretilmiş.” Çağımızda sınır ve mesafe engeli tanımama sadece Çin için değil başta Amerika, Avrupa ve İslam olmak üzere bütün medeniyetler için geçerli. Bir ebrudaki renkler gibi medeniyetler birbirine karışmış durumda. Artık dünya adeta küçük bir köy. Peki, bu köyde yaşayanlar arasında bir komşuluk, sevgi ve ilişkilerini düzenleyen ortak bir normatif düzen var mı? Eğer yoksa, bunu nasıl tesis edebiliriz?

Günümüz dünyasında ulaşım ve iletişim teknolojisinin ilerlemesi neticesinde adeta mesafe ölmüştür. Başka bir ifadeyle, artık mesafe ulaşım ve iletişimde önemli bir engel olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucu olarak medeniyet ve kültürler iç içe geçmiştir. Artık dünyada, homojen bir şekilde tek bir medeniyete sahip toplum bulmak çok zordur. Her toplum farklı medeniyetlere mensup insanlardan oluşmaktadır. Halbuki eskiden, toplumlar homojen bir şekilde tek bir medeniyete sahip olurdu ve sadece coğrafi sınırları birbirine yakın medeniyetler birbiriyle ilişki kurardı.

İşte tam bu tarihi dönemde şu soruyu sormak zorunlu hale gelmektedir: Çok medeniyetli dünya ve toplum düzeni nasıl kurulacaktır?

Elinizdeki kitap İslam mirasından hareketle bu sorulara nihai çözüm sunma iddiası taşımadan ve hata yapma riskini

göze alarak- cevap aramaktadır. Bu arayış, aynı zamanda geleceğe dönük olarak, “açık medeniyet” olarak isimlendirilen ve bütün medeniyetleri kendi kimliklerini kaybetmeden güzel komşuluk ilişkileri içerisinde bir arada tutacak bir medeniyet ve dünya düzeni projesinin fikri altyapısının ilk taşıını koymayı hedeflemektedir.

Elinizdeki kitap çok geniş bir alanı kuşatmaktadır. Ancak, telif esnasında okuyucuyu malumat denizinde boğmadan sadece iddiamızı ispata yeterli olacak derecede veri ve bilgi aktarmaya özen gösterdik. Aslında, bu kitapta kısaca ele alınan birçok mesele müstakil kitap konusudur. Bunun farkında olmakla beraber, kitabın yazılış amacına uygun olarak, fazla ayrıntıya girmeden esas tezimizi ortaya koymaya çalıştık. Adı geçen meselelerde daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler, daha geniş kaynaklara müracaat edebilirler.

Kitabın amacı, okuyucuyu bilgilendirmekten ziyade, perspektif kazandırmaktır. Bu nedenle elinizdeki kitabı, irdelediği konularda yeterli bilgi edinmek için değil, o konulara belli bir bakış açısı kazanmak için okumanızı tavsiye ederim.

Elinizdeki kitap, bir Giriş ve bir Sonuç bölümü ile dokuz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü kitabın genel çerçevesini çizmekte ve ilgilendiği problem ile sunduğu çözüm önerisinin en kaba sınırlarını ortaya koymaktadır.

Birinci bölüm, açık ve kapalı medeniyet kavramları ile tarihteki uygulamalarını irdelemektedir. İkinci bölüm, açık medeniyetin fikri ve kültürel temeli ve farklı fikirleri bir arada tutma aracı olan açık bilim yaklaşımı üzerinde durmaktadır. Açık bilimden maksat indirgemecilikten uzak, çok katmanlı varlık, bilgi ve yöntem anlayışını benimseyen bilim yaklaşımıdır. Bu bölüm açık bilimin genel özelliklerini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Takip eden üç bölüm ise açık bilimin dil, toplum ve tabiat alanındaki uygulamasını göstermektedir.

Bubağlamda, üçüncü bölüm, açık beşeri bilimlerin çok katmanlı dil anlayışını; dördüncü bölüm, açık amel bilimleri olarak isimlendirdiğimiz Fıkıh ve Tasavvuf'un çok katmanlı davranış anlayışını ve nihayet beşinci bölüm, açık doğa bilimlerinin çok katmanlı tabiat anlayışını kısaca tanıtmaktadır. Bu bölümlerden ilgi duymadığınız veya yabancı olduğunuz bir alana ait olan varsa ve bu yüzden okurken sıkılacağınızı düşünüyorsanız, onu atlayıp, ilgi duyduğunuzu okuyabilirsiniz.

Altıncı bölüm, açık medeniyetin sosyal içselleştirme veya içirme aracı olarak Fıkıh üzerinde durmaktadır. Bu bölümde Fıkıh ve toplum ilişkisi daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Yedinci bölüm, çok medeniyetli toplum ve dünyayı anlama aracı olarak İbn Haldun'un fikir mirasının önemine dikkat çekmektedir.

Sekizinci bölüm, kapalı medeniyetin ötekileştirme aracı olarak sosyal teoriyi ve oryantalizmi tahlil etmektedir. Ayrıca bu bölümde, sosyal teori ve oryantalizmi eleştirerek onlardan bağımsız bir şekilde toplum ve medeniyet konularında fikir üretmiş olan Cemil Meriç ve Aliya İzzetbegoviç'in düşünceleri kısaca tanıtılmaktadır.

Dokuzuncu bölüm, açık medeniyetin gerektirdiği fikri, sosyal ve normatif temelin yeniden kurulabilmesi için Fıkıh'ın ilham kaynağı olabileceğine yeniden dikkat çekmekte ve Fıkıh'a alternatif yöntem gibi sunulan tarihselciliği tenkitli bir tahlile tabi tutmaktadır. Bu bölüm İslam düşüncesinde yenileşme metodu olarak Usul-i Fıkıh'ın önemini vurgulamaktadır.

Bu kitap son on yıldır üzerinde kafa yorduğum konuları içermektedir. Burada ele alınan meselelerin bir kısmı daha önce çeşitli makale ve konferanslarımda tartışmaya açılarak olgunlaştırılmaya çalışılmış konulardır. Bu nedenle İSAM, Emory Üniversitesi, Fatih Üniversitesi, İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR) ve İlimler ve Sanatlar Merkezi (İSM)'ndeki mes-

lektaş ve öğrencilerimin önemli katkıları olmuştur. Hepsine katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Ancak bunlar arasında, fikir ve yorumlarıyla projeme sabırla destek olan, saygıdeğer üstadlarım M. Emin Er, Hayrettin Karaman ve Şerif Mardin'i, kıymetli dostlarım Tahsin Görgün, Şükrü Özen, Farid Al-Atas, Murteza Bedir ve Jihad Hisham Brown'u, sevgili arkadaşlarım Khalil Abd Al-Rashid, Lütfi Sunar, Haşim Koç ve Onur Atalay'ı, özellikle de bu kitabın hususi editörü gibi takipçi ve destekçisi olan A. Cüneyd Köksal'ı şükranla zikretmek istiyorum.

Bu kitabın yazılmasında ve bütün ilmi çalışmalarımın yürütülmesinde çok büyük bir fedakârlıkla bana destek olan ve yükümü hafifleten eşim Nuray'a ve çocuklarım Hatice, Furkan ve Ali İhsan'a ve yeğenim Yunus Emre'ye sevgilerimi sunuyorum. Son olarak, ilmi çalışmalarımı yürütürken kendilerine karşı vazifelerimi layıkıyla yerine getiremediğim anneme, babama ve kardeşlerime de anlayışlarından, teşviklerinden ve kesintisiz dualarından dolayı teşekkür ediyorum.

Recep Şentürk
Çengelköy, 2010